

"עקרון ההיכרות" של ראסל ומשמעותו*

גלעד ברעלי

בשלהי חייו הארוכים, בספרו 'התפתחותי הפילוסופית', כתב ראסל: "החזקתי בעקרון שעדיין נראה לי תקף בתכלית, האומר שאם אנחנו מבינים את משמעותו של פסוק, הרי שחייב הוא להיות מורכב כולו ממילים המציינות דברים שאנו מכירים או שתהיינה ניתנות להגדרה על ידי מלים כאלה" (עמ' 169). לא נעסוק כאן בגלגוליו של עקרון זה בכלל מחשבתו של ראסל, אלא נצטמצם לכמה מגילוייו בתקופה שהיא אולי החשובה והפוריה בחייו – משנת 1903 ('עקרונות המתמטיקה') עד 1918 ('הרצאות על האטומיזם הלוגי').

ראסל נתן בתקופה זו ביטויים שונים ומרובים לעקרון ההיכרות: "בכל פרופוזיציה שאנו יכולים להבין... כל המרכיבים הם, לאמיתו של דבר, ישים אתם יש לנו היכרות ישירה"¹. למרות ריבוי הניסוחים והחשיבות היתרה שייחס ראסל לעקרון זה קשה למצוא אצלו ניסיון להסבר ולהצדקה שיטתית שלו. עניין זה תמוה, שכן עקרון ההיכרות מבטא, ללא ספק, את אחת העמדות הפילוסופיות המובהקות של ראסל. בדברים הבאים אנסה להאיר היבטים מסוימים של חשיבותו של העקרון, של משמעותו הפילוסופית הכללית, ושל המניעים שהניעו את ראסל לקבלתו. לא אעסוק בניתוח מושג ההיכרות עצמו ובאופיו האפיסטמי (שהם עניין בדורש דיון לעצמו) אלא בהבהרת מעמדו השיטתי במסגרת מחשבתו של ראסל בתקופה הנידונה.

החזית העיקרית שבה מתבטאת חשיבותו של עקרון ההיכרות היא בשאלת הקשר שבין ידיעה לבין הבנת לשון. השאלה אם הבנת הלשון כרוכה בידיעה, ואם כן, באיזה ידיעה היא כרוכה, היא שאלה גדולה ונכבדה. עקרון ההיכרות מבטא עמדה חיובית מסוימת ביחס להיבט מצומצם של שאלה זו, היינו- האם ישנו, ביחס לכל פסוק, ידע מיוחד, שבו תלויה הבנת הפסוק. כלומר, אף אם נתעלם משאלת הידע בו כרוכה הבנת הלשון בכללותה (למשל, הידע הדרוש להשתלטות על התחביר של השפה, הלוגיקה, הכשירות הלשונית נוסח חומסקי וכיו"ב) תישאר בעינה השאלה בדבר הידע המיוחד (אם בכלל) הדרוש, או הכרוך, בהבנת כל פסוק מפסוקי השפה.

* מבוסס על מאמרי שהופיעו ב'עיון', כט/א-ב, תש"מ

¹ "On Denoting", עמ' 56; וראה גם ניסוחים כמעט זהים ב'בעיות', עמ' 32, "תיאור והיכרות", עמ' 159 (פרטים ביבליוגרפיים רה בלוח הקיצורים בעמ' 102).

עקרון ההיכרות קובע שאכן ישנו ידע כזה ואף קובע, ולו גם חלקית, מהו. על משמעותו והגיונו של קביעות אלה יסובו הדברים בהמשך.

הביטוי המובהק להנחה, שהבנת הפסוק פירושה ידיעת דבר מה, ניתן על -ידי פרגה, והנחה זו מונחת ביסודם של כמה מחשובי הזרמים בפילוסופיה של הלשון מאז פרגה ועד היום. הידיעה, שבה כרוכה הבנתו של פסוק אצל פרגה, אינה ידיעה אמפירית רגילה, אלא היא ידיעת המשמעויות של מרכיבי הפסוק: כדי להבין פסוק עליך לדעת דבר -מה מיוחד להבנת הפסוק הזה, כלומר את המשמעויות של מרכיביו. ההבחנה, שהבחין פרגה בין משמעות (Sinn) להוראה (Bedeutung) של ביטויים, אפשרה לו לשלב עמדה "קוגניטיביסטית" זו עם הכרה שהבנת פסוק אינה תלויה בידיעת ערך האמת שלו, ואף לא בידיעת ערך האמת של כל פסוק אחר. הכרה זו אינה מפורשת אצל פרגה, אך נדמה שהיא מובלעת במשנתו. היא הפכה להיות מרכזית בהגותו של ויטגנשטיין ומצאה את ביטוייה המובהק באומרו: "אסור להתעלם מכך שלפסוק יש משמעות שהיא בלתי תלויה בעובדות" ('מאמר', 4.061, והשווה 2.0211, 2.22).

לפנינו איפוא, שני עקרונות יסודיים ושניהם מנחים, נדמה לי, את עמדתו של פרגה

בנושא:

(א) הבנת פסוק בשפה כרוכה בידיעה מיוחדת לפסוק זה (נוסף לידיעה הנדרשת להבנת השפה בכללותה).

(ב) הבנת פסוק אינה תלויה בידיעת ערך האמת שלו, או של כל פסוק אחר.

איך נבין שתי הנחות אלה ביחד? איזה ידיעה היא זו הנדרשת ב- (א), ואיזו הנשללת ב- (ב)? מהי ידיעת המשמעות הנדרשת ב- (א), תוך התחשבות ב"אילוץ" המבוטא ב- (ב)? תשובתו של פרגה² היא, באופן כללי, שידעת המשמעות של ביטוי היא ידיעת האופן, או הדרך, שבה נקבעת הוראתו, וידיעה כזו מאפשרת לדעת את תנאיי האמת של פסוק אף אם אין יודעים את ערך האמת שלו, או של כל פסוק אחר.

אחד הפיתוחים המעניינים של עצם ההנחה הקוגניטיביסטית של הבנת הלשון – ההנחה שהבנת כל פסוק כרוכה בידיעה מסוימת – מצויה במשנתו של קואיין. למעשה, עם כל ההבדלים העצומים שבין קואיין לפרגה בשאלה זו, מקבלת כאן ההנחה הקוגניטיביסטית את אחד מביטוייה הקיצוניים, שכן קואיין גורס, בעיקרו של דבר, שאין להפריד בין הבנת לשון לבין ידיעה (או אמונה) על העולם. עמדה עקרונית זו עומדת, כמובן, ביסוד התקפתו של קואיין על ההבחנה

² לא אוכל לדון בה כאן; כתבתי עליה דברים אחדים במאמרי "משמעות וריאליזם", 'עיון' כ"ז (תשל"ו-תשל"ז): 45-73.

הקלאסית בין האנאליטי לסינתטי – בין ידיעה שהיא פונקציה של עצם הבנת הלשון לבין ידיעה שמקורה בניסיון והתבוננות בעולם. זוהי, כמובן, עמדה שונה לגמרי מעמדתו של פרגה, אך היסוד הקוגניטיביסטי שבהבנת הלשון משותף לשניהם. לפיכך, ניתן לומר שקואיין מקבל את העקרון (א); את המתיחות שבין (א) ל- (ב) הוא פותר על ידי שהוא דוחה את (ב). הבנת הלשון היא עניין קוגניטיבי, אך היא עניין קוגניטיבי עד גמירה; אינך יכול להפריד בין ידיעת משמעויות (הכרוכה בהבנת לשון אליבא דפרגה) לבין כל ידיעה אחרת – וידיעה אמפירית על העולם בכלל זה.

כיוון אחר של פתרון המתיחות הפנימית במשנתו של פרגה – המתיחות שבין (א) ל- (ב) – מצוי, כמובן, בהגותו של ויטגנשטיין (הן ב'מאמר' והן ב'מחקרים'). למעשה, נדמה לי שהביקורת והדחייה של ההיבט הקוגניטיביסטי (עקרון א) של פרגה הן מעקרונות היסוד הפילוסופיים המאחדים את הגותו של ויטגנשטיין כל חייו. מעיקריה של "תורת התמונה" של ה'מאמר', כמו גם של "משחק השפה" של ה'מחקרים', היא הביקורת הנחרצת המובלעת בהם על עמדת פרגה (ואלי גם ראסל) בנושא הנידון, דהיינו, שהבנת לשון אינה בחזקת מה שדובר הלשון יודע, היא אינה עניין קוגניטיבי במובן המקובל של מונח זה (ראה למשל דבריו ב-NB, עמ' 18, מ-24.10.1914). אמנם נכון שהבנת פסוק קשורה (ב'מאמר') ביכולת לקבוע את הוראותיהם של מרכיביו, אך יכולת זו אינה עניין קוגניטיבי; היא אינה קשורה במה שאנו יודעים אלא בתנאים (הטראנסצנדנטיים) לאפשרותה של ידיעה בכלל (אנו יודעים מה פסוק אומר – says, לא מה שהוא מציג – shows). נמצא, אם כן, שויטגנשטיין קיבל עד גמירה את העקרון (ב) ודחה לחלוטין את (א).

גם את הדימוי של קביעת ההוראה הקשור בשמו של קריפקי (מה שקרוי "התורה הסיבתית של ההוראה") יש להבין, במסגרת דומה: העקרון היסודי לו טוען קריפקי הוא שקביעת ההוראה של ביטויים אינה עניין קוגניטיבי – היא אינה נעשית על ידי מה שהוא בחזקת ידוע לדובר השפה. קביעת ההוראה, אליבא דקריפקי, נעשית על-ידי מנגנון פסיכו חברתי המושתת על שני עקרונות:

(1) קשר סיבתי בין האובייקט המהווה, למעשה, את הוראת הביטוי לבין הדובר המשתמש בביטוי.

(2) יחס אינטנציונאלי ראשוני האומר, בקירוב: א מתכוון לציין בב את מה שג מציין בו (כאשר א הוא הדובר, ב הוא הביטוי הלשוני, ג הוא החוליה הקודמת בשרשרת הסיבתית). מדימוי זה של קביעת ההוראה משתמע שאצל קריפקי, כמו אצל ויטגנשטיין, קביעת ההוראה (ברמה של

שמות, לפחות, או של ביטויים המתפקדים כ"מציינים קשיחים") אינה נעשית על-ידי מה שהוא בחזקת ידוע לדובר השפה.

על רקע סקירה זו, עם כל פשטנותה ואפיה הסכמאטי, ניטיב להבין, נדמה לי את מ ש מ ע ת ו של עקרון ההיכרות של ראסל. עקרון זה מהווה אלטרנטיבה חשובה לעמדת פרגה, ולא זו בלבד, אלא שאלטרנטיבה זו מספקת אותם שני תנאים סותרים - לכאורה (א) ו-(ב). היכרות היא ידיעה אצל ראסל; היא יחס א פ י ס מ י ס י בין היודע למוכר. אולם היכרות היא ידיעה ממין מיוחד שאינה עומדת בסתירה לעקרון (ב). ראסל נמצא, איפוא, במחנה אחד עם פרגה כאשר הוא טוען שקביעת ההוראה של ביטויים היא עניין קוגניטיבי ושהבנת פסוק כרוכה בידיעה מסוימת; אך אין ידיעה זו ידיעה פרופוזיציונית רגילה, אלא ידיעה שבהיכרות עם המרכיבים של הפסוק (או של הפרופוזיציה).

כפי שנאמר לעיל, קשה למצוא אצל ראסל ניסיון להסבר ולביסוס שיטתי של העקרון. קצה חוט של טיעון בכיוון זה נוכל אולי למצוא בדברי ראסל ב"תיאור והיכרות": "הסיבה העיקרית לקבל [את עקרון ההיכרות] היא שאין זה נראה אפשרי שנוכל לחרוץ משפט, או להגות השערה, מבלי שנדע מהם הדברים שעל-אודותם אנו שופטים או הוגים" (עמ' 159). הצורך לדעת על-אודות מה אנו חושבים, שופטים, מדמים וכו' הוא, אם כן, הסיבה העיקרית לקבלת עקרון ההיכרות. הכיצד? מה הקשר בין ידיעה זו לבין הכרת המרכיבים של הפרופוזיציות המתאימות כפי שנדרש בעקרון ההיכרות? ראסל אינו עונה על כך במישרין, אולם משהו מן התשובה נמצא, אולי, בקטע הבא: "אם רוצים אנו שיהיה בידנו תיאור החל על אובייקט מסוים נהיה נאלצים... להתייחס אל פרט מסוים שמוכר לנו... וזאת אם ידיעתנו על אודות האובייקט המתואר לא תהיה רק בגדר ידיעה של מה שנובע לוגית מן התיאור" (שם, עמ' 157). זוהי פסקה מאלפת. ראסל מדבר כאן רק על פסוקים שנושאם הוא תיאור מסוים וקובע כי האפשרות היחידה שידיעה מסוג "הכך וכך הוא כזה וכזה" תהיה ידיעה "ממשית" (לא אנאליטית) על-אודות האובייקט המתואר תלויה ביכולתנו לעגן את "הכך וכך" באובייקט מסוים שאנו מ כ י ר י ס . בלי היכרות כזאת תהיה הידיעה בגדר ידיעה "אנאליטית" (ראסל אינו משתמש כאן במונח זה ואני עושה זאת משום הדמיון שיש בין דברי ראסל כאן לבין האכספליקציה שנתן הינטקה למושג האנאליטיות של קאנט), והיא תייחס לאובייקט המתואר תכונות הנובעות לוגית מן התיאור עצמו ("האדם הגבוה בעולם הוא אדם" וכיו"ב).

שוב, ראסל אינו מפרש כאן את טעמיו, אך נדמה לי שלא נרחיק מן האמת אם נאמר שהכיוון הכללי של רעיונו הוא זה: ידיעה "ממשית" על-אודות אובייקט מסוים אפשרית רק אם האובייקט

ניתן לזיהוי בלתי-תלוי בידיעה עצמה, כלומר אם האובייקט ניתן לזיהוי בצורה שמאפשרת, עקרונית, את שלילת התכונה המיוחסת לו. שאם לא כן תהיה הידיעה בגדר הכרח--לוגי – היא "ידיעה אנאליטית". תנאי הכרחי לזיהוי בלתי-תלוי כזה טמון, לפי ראסל, באפשרות העיגון של התיאור באובייקט מוכר; מכאן חשיבות של היכרות לידיעה על-אודות אובייקטים בכלל. נסכם ונאמר: הבנת פסוק תלויה בידיעה על-אודות מה נסוב הפסוק, וידיעה כזו, כדי שתהיה "ממשית" ולא אנאליטית, מותנית בהכרת אובייקט מסוים שבהתייחסות אליו יכול התיאור לספק זיהוי בלתי-תלוי של האובייקט המתואר.

תהיה מידת השכנוע של הדוקטרינה האפיסטמולוגית הזאת אשר תהיה, ברור מכל מקום שתוקפה מוגבל לפסוקי נושא-נשוא כאשר הנושא הוא תיאור מיידע או, אולי, שם פרטי. ברם, בכך אין עדיין משום ביסוס מספיק לעקרון ההיכרות משום שתוקפו של עקרון זה אינו מוגבל לפסוקי נושא-נשוא כאלה – הוא חל על כל פסוק. יתר-על-כן, עקרון ההיכרות קובע שתנאי הכרחי להבנת פסוק כלשהו הוא הכרת כל המרכיבים של הפסוק; את זאת ואדי שאין השיקול האפיסטמולוגי הנדון לבסס.

כדי לעמוד על מלוא משמעותו של העקרון, ולהבין את טעמיו והנימוקים לקבלתו עלינו לפנות, לפיכך, לשיקולים אחרים, כלליים יותר באופיים, שיקולים שעשויים לעזור לנו באיתור שורשיו והבנת מעמדו השיטתי של עקרון ההיכרות בכלל הגותו של ראסל בתקופה שבה אנו דנים. אחזור ואדגיש שדיון זה אינו יכול להיות מלא וממצה שכן אין אנו עוסקים כאן בניתוח מושג ה-יכרות עצמו וברעיונותיו של ראסל על-אודות ידיעה שבהיכרות (שהם נושאים נכבדים הדורשים דיון לעצמם) אלא בניסיון להסביר את מעמדו השיטתי של עקרון ההיכרות בלבד.

בהיקפו המלא מהווה עקרון ההיכרות אצל ראסל את השריד המובהק ביותר ממשנתו של יום. כל ידיעה, והבנת הלשון בכלל זה, מבוססת ומותנית, על פי יום, בתפיסה ישירה של "אובייקטים מנטאליים" – אידיאות. ידיעה, הבנת לשון, ולמעשה כל צורה של מחשבה, נעשית במונחי אידיאות ומודעות ישירה שלהן. קיומו של עולם חיצוני ושל אובייקטים חיצוניים (לא מנטאליים) מהווים במסגרת זאת בעיה מיוחדת, ויום, כידוע, לא נמנע מלהסיק את המסקנות. ספקנות אנטיריאליסטית זו זרה לרוחו של ראסל בתקופה שבה אנו מדברים. מטעמים שונים, שלא ניכנס לניתוחם כאן, היה ראסל משוכנע בקיומו של עולם חיצוני ושל אובייקטים לא-מנטאליים. ראסל היה משוכנע שהידע שלנו והפרופוזיציות שאנו מבינים נסובים על-אודות אובייקטים שאינם אידיאות הנתפסות ברוחנו. אך, וזהו העיקר, עניין זה עצמו היווה בשביל

ראסל את הבעיה הפילוסופית בהא הידיעה: הכיצד ייתכן שנחשוב באמצעות מושגים על-אודות עצמים חיצוניים השונים לחלוטין ממושגים אלה? הכיצד נסובים הידע והמחשבה שלנו על אודות דברים שונים לגמרי מן המושגים שבהם, או באמצעותם, מתבצעת מחשבתנו? אלה היו השאלות המרכזיות שהעסיקו את ראסל החל מספרו הגדול על 'עקרונות המתימטיקה' ובמשך כל התקופה שבה אנו עוסקים. ראסל לא היה "ריאליסט תמים" שראה בקיומם של אובייקטים חיצוניים ובאפשרות ידיעתם וידיעה על-אודותם נתונים ראשוניים ולא – בעייתיים. נתונים – כן; אך דא עקא, שבעובדות נתינתם נעוצה עיקר הפרובלמטיקה של האפיסטמולוגיה מצד אחד, ושל תורת המשמעות והדנטאציה מצד שני. מבחינה זאת היה ראסל ממשיכו של לוק יותר מאשר של יום, שכן היה זה לוק שהעמיד, במונחיו, על אותה הבעיה: כיצד נסביר את העובדה שאנו חושבים במונחי "מהויות נומינאליות" על-אודות "מהויות ריאליות"?³

ב'עקרונות המתימטיקה' הציג ראסל מודל של לשון שבחלקו הנוגע לענייננו מבוסס על הרעיון הבא: ההיבט הריאליסטי של שפתנו ומחשבתנו, כמו ההיבט הריאליסטי של הידע שלנו, היינו, העובדה שאנו חושבים ויודעים על-אודות מרכיבים אובייקטיביים של "עולם חיצוני", נעוץ באופיים המציין (הדנטאטיבי) של ביטויים מסוימים – ביטויים מציניים. ברם, כל ביטוי "תקין בלשון הוא ביטוי משמעי במובן זה שהבנתו פירושה ידיעת מושגים מהווה את משמעותו. "כל בני-האדם הם בני-תמותה", "ישנם חתולים שחורים", "האדם הגבוה ביותר בעולם הוא קרח", מובנים לנו (ואנו אף עשויים לדעת אותם) בכך שאנו יודעים ומכירים את המושגים המרכיבים את משמעותם. אך בדרך פלא כלשהי אנו גם יודעים שפסוקים אלה, או הידע המבוטא בהם, נסובים לא על-אודות המושגים המהווים את משמעותם המרכיבים שלהם, אלא על-אודות דברים אחרים לגמרי – בני-אדם, חתולים, וכיו"ב. האפשרות לחשוב במונחי המושגים-משמעותיים הללו ועם זה לחרוג מעבר לגבולם ולחשוב, לדבר, ולדעת דברים מסוימים על-אודות אובייקטים אחרים תלויה, על-פי 'עקרונות המתימטיקה', ביחס מיוחד הקיים בין מושגים מסוימים – מושגים מציניים (דנטאטיביים) – לבין "מונחים" (terms) המצוינים על-ידיהם, והמהווים את מה שעל-אודותיו אנו חושבים, מדברים, יודעים, וכיו"ב. יחס הדנטאציה בין מושגים למונחים מהווה את עיקרה של תורת הלשון של ראסל ב'עקרונות'. תורה זו סבוכה ורווית קשיים ואין מענייני להיכנס לבירורה כאן. ברצוני רק להדגיש שהרעיון המונח ביסודה – שבהבנת פסוק, או פרופוזיציה, תלויה ביחס קוגניטיבי מיוחד וראשוני בין סובייקט לבין המושגים

³ J. Locke, *An Essay Concerning Human Understanding*, ed. P. H. Nidditch, Oxford, Clarendon, 1975, III: ix-x, esp. ix:11-13, x:17-19

המהווים את משמעויותיהם של כל מרכיבי הפסוק – רעיון זה הוא שריד ללוק וליום מצד אחד והוא ניצנו של עקרון ההיכרות מצד שני. למעשה הולמת עמדת ראסל משנת 1903 את עקרון ההיכרות במלוא חומרנו. מה שנסתנה בין 1903 לבין 1905 (תורת התיאורים של "On Denoting") אינו עקרון ההיכרות אלא תורת הדנוטאציה והמבנה הלוגי של פסוקים: דנוטאציה הפכה להיות ב-1905 פונקציה של המבנה הלוגי של פסוק ולא יחס מסתורי ומסובך בין מושגים לבין אנטולוגיה הכורעת תחת נטל "מונחים" ממינים ומסוגים שונים ומשונים. במובן זה מבטא עקרון ההיכרות את אחד השורשים האמפיריסטיים העמוקים ביותר של ראסל, ועם זה הוא מהווה את הנדבך היסודי בתרומתו העיקרית של ראסל לפילוסופיה של הלשון – תורת הדנוטאציה של 1905 ותורת התיאורים בכללה. בדבריי הקודמים ניסיתי להסביר את הרישא; ברצוני לנסות להסביר עכשיו את הסיפא.

אחד הניסוחים החשובים של עקרון ההיכרות אומר ש"בכדי להבין פסוק הכרח הוא שתהיה לנו ידיעה גם של מרכיביו וגם של מבנהו" (העולם החיצוני, עמ' 41); בעיית המעמד של המבנה הלוגי בהבנת פסוק העסיקה את ראסל רבות והוא לא מצא לא תשובה מספקת. היו תקופות שבהן נטה לחשוב שהמבנה הלוגי של פסוקים הוא אחד המרכיבים שלהם או יודעים ידיעה שבהיכרות, אך בעיוניו הבשלים יותר נטה לדחות עמדה זו. הציטט שלפנינו מדבר על ידיעת המרכיבים וידיעת במבנה בהעלם אחד ובכך מבטא את הנטייה המוקדמת יותר ואין בו כדי ללמד על גודל התפנית שחל בחיבורו משנת 1905. חשיבותו בעצם האזכור של המבנה הלוגי ושל ידיעתו כתנאי הכרחי להבנת פסוק; ובמובן מסוים יש בו גם כדי ללמד שהמבנה הלוגי אינו מרכיב נוסף על שאר המרכיבים ובכך הוא מצביע על הנטייה הבוגרת יותר של ה"הרצאות על האטומיזם הלוגי" משנת 1918.

עיקר חשיבותה של תורת התיאורים של ראסל משנת 1905 נראית לי בחידוש המפליג ובמהפכה שהיא חוללה בתפיסת מושג הדנוטאציה. כתרים רבים נקשרו לראשה: הביקורת של מיינונג; הצגת אלטרנטיבה ממשית ומפורטת לעמדתו של פרגה; ניתוח התוכן הישותי של תיאורים מיידעים; הצגת ה"חידות" המפורסמות ופתרון – אך נדמה לי שמעל לכל נעוצה המשמעות העיקרית של תורת ראסל ב-1905 בעמדתו בדבר מושגי הדנוטאציה והמבנה הלוגי: הדנוטאציה של ביוטיים (במבנה השטח) והאובייקטים שעל-אודותם נסובה פרופוזיציה אינם עוד פונקציה של "מושגים דנוטאטיביים" מסתוריים ושל יחס סתום ומעורפל בינם לבין "מונחים מורכבים" למיניהם (כפי שהיה הדבר רק שנתיים קודם לכן ב"עקרונות"), אלא הם פונקציה של המבנה הלוגי של הפרופוזיציה שבה מדובר (ושל הפרדיקאטים המופיעים בה, כמובן). הצורה

הלוגית היא כעת האמצעי המעביר אותנו מן המושגים הפשוטים (משמעויות הפרדיקאטים) – אותם יודעים אנו ידיעה שבהיכרות – אל האובייקטים על-אודותם אנו מדברים. איני יכול להאריך כאן בהסברת עניין זה שכן עיקר מעייננו בעקרון ההיכרות, אולם דוגמה פשוטה תספיק, אני מקווה, להבהרת הרעיון היסודי. נתבונן בפסוק: "העט שאני מחזיק הוא אדום". מופיעים כאן (או בפרופוזיציה המבוטאת כאן) כמה מושגים שידיעתם (בהיכרות) חיונית על-פי ראסל להבנת הפסוק. 'עט', היחס 'להחזיק', 'אדום'. אלה, או כיוצא באלה, המושגים שעלי לדעת כדי להבין את הפסוק. אולם מ כ ו ח הבנתי את הפסוק אני יודע שאין הוא נסוב על-אודות מושגים אלה, אלא על-אודות אובייקט פיסיקאלי מסוים – העט שאני מחזיק. עליו אומר אני שהוא אדום. על-פי תורת הדנוטאציה של ראסל ב-1903 הרי שהמעבר ממושגים אלה אל האובייקט שעל-אודותיו מדובר נעשה בערך כך: להא הידיעה, המופיעה בפסוק, תפקיד מיוחד במינו. היא מעתיקה את קבוצת המושגים המתאימים למילים שאליהן היא מצורפת ('עט', 'אני', "מחזיק") למושג אחד "מושג מציין" ומושג זה כשמו כן הוא – מטבעו שהוא מציין אובייקט מסוים. כך מגיעים אנו לעט שבידי. (למותר לציין שאין בכוונת דברים אלה לתת תמונה מהימנה על תורת ראסל בנידון; למותר גם לציין באיזה קשיים עצומים תיתקל כל הכללה רצינית של הרעיון המגולם בדוגמה זו).

הרעיון של תורת התיאורים של 1905 מתחיל מאותה נקודת מוצא: אני חייב להכיר את המושגים הפשוטים המופיעים בפרופוזיציה (עקרון ההיכרות), אולם את מקומו של "המושג הדנוטאטיבי" המסתורי ושל היחס הסתום בינו לבין האובייקט שעליו מדובר תופס כאן עניין אחר לגמרי – המבנה הלוגי של הפסוק. מבנהו של הפסוק על-פי ראסל הוא, כידוע (לפי "מילון" מובן):

$$(Ex)((y)(Py \cdot Hay \longleftrightarrow y=x) \cdot Rx)$$

(ישנו דבר אחד ויחיד שהוא עט ושאותו אני מחזיק, ודבר זה הוא אדום). המרכיבים המופיעים כאן הם רק אותם מושגים פשוטים המסומנים על-ידי הפרדיקאטים ואולי גם האובייקטים המסומנים על-ידי שמות פרטיים, שאף הם, על-פי ראסל, ידועים ידיעה שבהיכרות. המעבר המסתורי מקבוצת מרכיבים זו אל האובייקט או האובייקטים שעל-אודותם מדובר, וקביעת תנאי האמת של הפסוק כולו, מושגים כאן על-ידי המבנה הלוגי של הפסוק ותו לא.

מהי משמעותו של עקרון ההיכרות במסגרת רעיונית זו? האם הוא חלק אינטגרלי של תורת הדנוטאציה של ראסל ב-1905, או שמא הוא נספח בלתי-חיוני – מעין שריד לאמפיריזם

נוסח יום שדבק בראסל, או זכר לאפלטוניזם הסמאנטי הרדיקלי ששלט ב'עקרונות המתימטיקה'
ב-1903:

את משמעותו העיקרית של עקרון ההיכרות בהקשר זה נוכל להבין, נדמה לי, על רקע הדברים הקודמים שאמרנו בדבר הקשר בין מושג הדנוטאציה והמבנה הלוגי של פרופוזיציות. המבנה הלוגי, כפי שראינו, הוא האמצעי שעל-ידיו נקבעים האובייקטים שעל-אודותם נסובה הפרופוזיציה וקביעה זו היא חיונית לייצוג נאמן של משמעותה הכוללת של הפרופוזיציה, של תנאי האמת שלה. "כמה בני-אדם הם חכמים" אינו מייחס חוכמה למושג הפשוט 'בן-אדם' וגם לא למושג הדנוטאטיבי 'כמה בני-אדם' אלא לכמה בני-אדם, והפסוק הוא אמיתי או שקרי בהתאם לכך אם אכן ישנם בני-אדם שהם חכמים. הוא הדין בפסוק "העט שאני מחזיק הוא אדום", בשינויים מתאימים. המבנה הלוגי של הפסוק צריך לייצג נאמנה את תנאי האמת שלו. זהו אחד האילוצים – ואולי האילוץ המובהק ביותר והבולט ביותר על תיאוריה של המבנה הלוגי. אך אין זה, כמובן, האילוץ היחיד. רבות נכתב בעניין זה לאחרונה. מה שידוע בשם "הפרוגרמה של דוידסון" היא אולי הדוגמה המפורסמת ביותר למערכת מורכבת של אילוצים נוספים על האופן שבו תנאי האמת של פסוק צריכים להיות מיוצגים, ומכאן, על התיאוריה של המבנה הלוגי.

עקרון ההיכרות של ראסל מהווה גם הוא, לפי הבנתי, אילוץ חשוב על המבנה הלוגי של פסוקים ובכך יש לראות את משמעותו השיטתית העיקרית. אפשר לקרוא אותו, מבחינה זו, כך: לא זו בלבד שעל המבנה הלוגי של פסוקים לייצג נאמנה את תנאי האמת שלהם, אלא שעליו גם להיות כזה שכל המרכיבים (החוץ-לוגיים) של הייצוג הלוגי של פסוק כלשהו יהיו נודעים ידיעה שבהיכרות. למי שיש תיאוריה אפיסטמולוגית על ידיעה שבהיכרות (כמו לראסל, למשל), הרי שזהו אילוץ אפקטיבי מאוד על תיאוריה של המבנה הלוגי של פסוקים, ומכאן, על תורת הדנוטאציה ועל תורת המשמעות בכללותה. לעקרון ההיכרות יש, לפיכך, משמעות שיטתית ממדרגה ראשונה בפילוסופיית הלוגיקה של ראסל ובפילוסופיית הלשון שלו: הוא מהווה אילוץ אפיסטמולוגי חשוב על המבנה הלוגי של פסוקים.

פתחנו בסקירת כמה עמדות הנוגעות בשאלה, מהו הידע המיוחד הנדרש להבנת כל אחד מפסוקי השפה. הצבענו על כך שעקרון ההיכרות של ראסל מבטא עמדה "קוגניטיביסטית" מסוימת לגבי שאלה זו, עמדה המספקת את שני עקרונות היסוד של פרגה בסוגיה הנידונה, גם אם אינה זהה לעמדתו של פרגה אלא משמשת לה אלטרנטיבה של ממש. ביכולתנו עכשיו לבסס ולפרט עמדה זו: עקרון ההיכרות קובע, לגבי כל פסוק, פריטי י ד ע מסוימים כאילוץ אפקטיבי על קביעת מבנהו הלוגי של הפסוק; ומאחר שמבנה לוגי זה מהווה את האמצעי העיקרי לייצוג

נאמן של תנאי האמת של הפסוק ושל הנושא(ים) על-אודותיו(הם) הוא נסוב, יש בסיפוקו של אילוץ זה תנאי הכרחי להבנת הפסוק. בכך מתבטאת העמדה הקוגניטיביסטית של ראסל, ובכך הוא בתלם שקבע פרגה: פריטי ידע מסוימים חיוניים להבנת פסוקי לשון בהיותם מרכיב נכבד בקביעת תנאי האמת שלהם.

אך ראסל צעד כאן צעד מכריע נוסף, מעבר לפרגה: בעוד שאצל פרגה נראות ידיעת המשמעויות של מרכיבי הפסוק וידיעת המבנה הלוגי של פסוקים כשתי רשויות שאינן נוגעות זו בזו (והקשר ביניהן, אם בכלל, אינו מפורש במשנתו), הרי שאין ראסל מסתפק בכך וקושר את השתיים בקשר אמיץ: עקרון ההיכרות קובע אילוץ אפיסטמולוגי מפורש על המבנה הלוגי של הידע המגולם בהבנתם. בעוד שהקוגניטיביזם של פרגה – ידעת המשמעויות – נשאר ברמה ה ל כ ס י ק א ל י ת בכך שלכל מרכיב של פסוק ישנה משמעות בפני עצמו, ומשמעות זו קובעת את הוראתו, הרי שהקוגניטיביזם של ראסל – עקרון ההיכרות – קשור בטבורו לרמה ה פ ר ו פ ו ז י צ י ו נ י ת ו ה מ ב נ י ת : קביעת הדנוטאציה וערך האמת של פסוקים תלויה, אמנם, בהכרת מרכיביהם, אך עם זאת היא נקבעת על-ידי המבנה הלוגי של הפסוק בכללותו.

בשורשיו יונק עקרון ההיכרות של ראסל ממעיינות האמפיריזם הקלאסי נוסח לוק ויום; ניצניו ניכרים באפלטוניזם הסמאנטי הרדיקאלי של 'עקרונות המתימטיקה' משנת 1903; סעיפיו מסורגים בגופה של תורת הדנוטאציה המפותחת משנת 1905, של 'הפרינקיפיה מתימטיקה' ושל ה"הרצאות על האטומיזם הלוגי" משנת 1918; זוהי תורה, שהעתיקה את עיקר כובד משקלו של המכאניזם הדנוטאטיבי למבנה הלוגי של פסוקים. תרומתו הגדולה של ראסל בהקשר זה היא שהוא כמעט השיג את הלא-יאמן: באמצעות ה ל ו ג י ק ה הוא קשר את האפיסטמולוגיה האמפיריסטית לאונטולוגיה ריאליסטית. לעקרון ההיכרות היה, במסגרת תרומה זו, תפקיד מכריע.

חיבורי ראסל הנדונים במאמר :

- (1) 'התפתחותי הפילוסופית': *My Philosophical Development*. New-York 1959.
- (2) 'לוגיקה וידיעה': *Logic and Knowledge*, ed. R. Marsh. London, Allen & Unwin, 1956.
- (3) "On Denoting" (1905), in (2), pp. 39-56.
- (4) "תיאור והיכרות": "Knowledge by Acquaintance and Knowledge by Description", in (4), pp. 152-167.
- (5) 'מיסטיקה ולוגיקה': *Mysticism and Logic*. London, Allen & Unwin, 1963.
- (6) 'בעיות': *The Problems of Philosophy*. Oxford University Press, 1967.
- (7) 'העולם החיצוני': *Our Knowledge of the External World*. Mentor Books, 1960.
- (8) 'עקרונות': *The Principles of Mathematics*. London, Allen & Unwin, 1903.
- (9) 'הרצאות': "Lectures on Logical Atomism" (1918), in (2) pp. 175-283.

חיבורי ויטגנשטיין הנדונים במאמר :

- (10) 'מאמר': 'מאמר לוגי-פילוסופי'. תרגם מ. קרוי. מרחביה ותל-אביב, ספרית פועלים, תשל"ג.
- (11) 'מחקרים': *Philosophical Investigations*, Oxford, Blackwell' 1967.
- (12) NB : *Note Books* 1914-1916, tr. G.E.M. Anscombe. Oxford U.P. 1961.
- (13) קריפקי : S. Kripke. "Naming and Necessity", D. Davidson & G. Harman, eds. *Semantics of Natural Language*. Dordrecht, Reidel, 1972.